

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ไทลื้อ เป็นชนกลุ่มหนึ่งที่อาศัยอยู่ภาคเหนือของประเทศไทย เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลไท คือไทลื้อหรือไตลื้อ ในอดีตชาวไทลื้ออาศัยอยู่ในเขตสิบสองปันนา ทางตอนใต้ของมณฑลยูนนาน ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ต่อมาชาวไทลื้อ ได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานตามหัวเมืองต่าง ๆ ในภาคเหนือด้วยเหตุผลทางการเมืองระหว่างรัฐตามนโยบาย “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” ของเจ้าผู้ครองนครล้านนาในอดีต โดยการสนับสนุนของเจ้านายฝ่ายเหนือจนถึงปี พ.ศ. 2347 ก็สามารถยึดเมืองเชียงแสนซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งสุดท้ายของพม่าในล้านนาได้สำเร็จ แต่พม่าก็ยังมียุทธพิพลอยู่ในสิบสองปันนาและหัวเมืองลื้อเซิน ดังนั้นกองทัพของเจ้านายฝ่ายเหนือ โดยการนำของเจ้ากาวิละจึงได้ยกขึ้นไปตีสิบสองปันนา แล้วถือโอกาสอพยพผู้คนลงมาสู่บ้านเมืองเพื่อตัดกำลังของข้าศึก และป้องกันไม่ให้เกิดกองทัพพม่าที่ถูกลบไล่ออกจากล้านนาไปใช้หัวเมืองต่าง ๆ ในสิบสองปันนาเป็นที่ซ่อนสมกำลั้งแล้วกลับมาโจมตีหัวเมืองฝ่ายเหนืออีก ดังนั้นในปัจจุบันจึงมีชุมชนไทลื้อกระจายอยู่ในพื้นที่จังหวัดต่าง ๆ ทางภาคเหนือ คือ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน เชียงราย และพะเยา นอกจากนี้ มีชาวไทลื้อบางกลุ่มที่อพยพเข้ามาเพิ่มเติมเพื่อลี้ภัยทางการเมืองภายหลังจากจีนเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบคอมมิวนิสต์ และบางส่วนได้อพยพโยกย้ายออกจากหมู่บ้านเพื่อแสวงหาพื้นที่ทำกินที่เหมาะสม (ประชัน รัชพงษ์ และคณะ, 2535)

ชาวไทลื้อ เป็นชนชาติที่มีวัฒนธรรมเป็นอัตลักษณ์ (Identity) เฉพาะตน มีภาษาพูดและภาษาเขียนเป็นของตนเอง มีประเพณีและพิธีกรรมบางอย่างเป็นเอกลักษณ์เด่นของกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งลักษณะโดยรวมแล้ววัฒนธรรมไทลื้อจะมีลักษณะใกล้เคียงกับชาวไทยล้านนา โดยชาวไทลื้อนับว่าเป็นกลุ่มที่ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของตนเองไว้ได้อย่างเหนียวแน่น เนื่องจากชาวไทลื้อเป็นพุทธศาสนิกชนที่เคร่งครัด มีความเป็นตัวของตัวเองอยู่มาก รักอิสระเสรีพึ่งตนเอง ศรัทธาสิ่งซึ่งตนเองยึดถือแม้เวลาจะผ่านไปนานแสนนาน ความเคารพเชื่อมั่นในศาสนา และศรัทธาดั้งเดิมก็ยังไม่เปลี่ยนแปลงไปมากนัก (จารุวรรณ พรหมวัง, 2536)

โดยพื้นฐานการดำรงชีวิตของชาวไทลื้อนั้นใกล้ชิดและพึ่งพาธรรมชาติเป็นอย่างมาก หมู่บ้านของชาวไทลื้อส่วนใหญ่จะเป็นบริเวณที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำและมีที่ทำมาหากินอุดมสมบูรณ์ (ลมูล จันทรหอม, 2535) สภาพภูมิศาสตร์มักเป็นที่ราบลุ่มและมีป่าเขาล้อมรอบ การตั้งถิ่นฐานในลักษณะดังกล่าวทำให้ชาวไทลื้อมีวิถีชีวิตที่ใกล้ชิดและพึ่งพิงธรรมชาติ

อย่างมาก อาชีพของชาวไทลื้อจะยึดอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก โดยเฉพาะการทำนาข้าว ระบบการผลิตของชาวไทลื้อในอดีตจะเป็นระบบเศรษฐกิจแบบธรรมชาติ เน้นการเกษตรแบบเลี้ยงดูตนเอง มีการค้าเป็นรายได้เสริม (รัตนพร เศรษฐกุล, 2537ข) ดังนั้น วัฒนธรรมการดำรงชีวิตของชาวไทลื้อ โดยเฉพาะวัฒนธรรมในการผลิต จึงเป็นวัฒนธรรมที่ให้ความสำคัญต่อธรรมชาติ สอดคล้องใกล้ชิดและพึ่งพิงธรรมชาติเป็นอย่างมาก ชาวไทลื้อมีคติความเชื่อ พิธีกรรม และประเพณีที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติอย่างใกล้ชิด นับได้ว่าลักษณะดังกล่าวแสดงถึงอัตลักษณ์ของชนชาติไทลื้ออย่างชัดเจน

จนถึงปัจจุบัน ชาวไทลื้ออาศัยอยู่ในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยโดยกระจัดกระจายอยู่ใน 6 จังหวัดได้แก่ เชียงใหม่ ลำพูน เชียงราย พะเยา น่าน และแพร่ เนื่องจากชาวไทลื้อเป็นกลุ่มชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ท่ามกลางธรรมชาติในภูมิภาคที่มีความอุดมสมบูรณ์ ประกอบกับเป็นกลุ่มชนที่รักสงบ มีความขยันมีริ้วรอยและอดทน (ประชัน รักพงษ์และคณะ, 2535) สิ่งเหล่านี้จึงเป็นพื้นฐานที่ทำให้ชุมชนไทลื้อมีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว ด้วยในปัจจุบันชุมชนไทลื้อมักเป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่มีความเข้มแข็งมั่นคงในทุก ๆ ด้าน ดังที่ลมูล จันทรหอม (2535) กล่าวไว้ว่าชาวไทลื้อทุกกลุ่มเป็นผู้มีอุปนิสัยขยันขันแข็งและทำมาหากินเก่งจึงปรากฏว่าสภาพเศรษฐกิจโดยส่วนรวมดีกว่ากลุ่มไทยยวน นอกจากนี้ลักษณะดังกล่าวของชาวไทลื้อยังเป็นพื้นฐานในการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมไปในทิศทางที่ก้าวหน้ากว่าสังคมของคนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่โดยรอบ โดยเฉพาะการพัฒนาจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่การสะสมทุนเพื่อก้าวไปเป็นนักธุรกิจระดับหมู่บ้านและการประกอบธุรกิจอุตสาหกรรมขนาดเล็กในหมู่บ้าน (ประชัน รักพงษ์และคณะ, 2535)

ลักษณะการเปลี่ยนแปลงของชุมชนไทลื้อ เป็นการเปลี่ยนแปลงทั้งทางสังคมและวัฒนธรรม เนื่องจากการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว อันเป็นนโยบายหลักในการพัฒนาประเทศของภาครัฐที่กำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติทุกฉบับที่ผ่านมาซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในสังคมไทยโดยรวม

โดยพื้นฐานทางสังคมไทยนั้นจะมีความสัมพันธ์ที่สอดคล้อง เชื่อมโยงกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ทรัพยากรของท้องถิ่น และระบบการผลิต เริ่มแต่เมื่อมีการจัดวางโครงสร้างบนพื้นฐานเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจนั้นได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติขึ้น นับตั้งแต่มีการสร้างถนน การมีรถยนต์ในการคมนาคมขนส่ง การมีไฟฟ้าเข้าไปในหมู่บ้าน ตลอดจนจนการเกิดเป็นชุมชนที่ขยายตัวขึ้น ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนทั้งในชุมชนและครอบครัวได้เปลี่ยนแปลงไป ระบบการผลิตที่มุ่งเน้นรายได้ทำให้ต้องอาศัยเครื่องจักรและการจ้าง

แรงงาน ทำให้การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในสังคมหมดไป มีการแข่งขันช่วงชิงการเอาใจเอาเปรียบกันมากขึ้น มาตรฐานการดำรงชีวิตของครอบครัว การบริโภคและการใช้จ่ายทั้งครอบครัวและในระดับบุคคลกลับกลายเป็นความฟุ่มเฟือยและเป็นสังคมที่นิยมวัตถุมากยิ่งขึ้น (วินัย วีระวัฒนานนท์, 2541)

หมู่บ้านแม่สาบ หมู่ที่ 1 ต.สะเมิงใต้ อ.สะเมิง จ.เชียงใหม่ เป็นชุมชนไทลื้ออีกแห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่ที่อพยพมาจากเมืองลา เมืองแช่ และเมืองเชียงรุ่ง เขตสิบสองปันนา ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน (ไกรศรี นิรมานเหมินต์ อ่างโน ลมูล จันทรหอม, 2535) เมื่อประมาณ 200 มาแล้ว (องอาจ พรหมไชย, 2539) ชาวบ้านแม่สาบเป็นชาวไทลื้อทั้งหมู่บ้าน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและมีวิถีชีวิตแบบชาวชนบทภาคเหนือโดยทั่วไป องอาจ พรหมไชย (2539) กล่าวไว้ในรายงานการศึกษาวิจัยเรื่องกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของชาวไทลื้อเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลด้วยสมุนไพร ซึ่งทำการศึกษาที่หมู่บ้านแม่สาบ จากการศึกษาสรุปได้ว่า ชาวไทลื้อบ้านแม่สาบเป็นคนที่มีความขยันขันแข็ง มีความสามัคคีกลมเกลียวและมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง เช่น ภาษาไทลื้อ มีพิธีกรรมและประเพณีต่าง ๆ ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ

สภาพของหมู่บ้านแม่สาบ มีลักษณะคล้ายกับชุมชนไทลื้อโดยทั่วไป นั่นคือตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่สาบ ซึ่งเป็นที่ราบลุ่มขนาดเล็กอยู่ท่ามกลางภูเขาในเทือกเขาอินทนนท์ เป็นบริเวณที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ มีแหล่งน้ำสำคัญคือแม่น้ำแม่สาบไหลผ่านและมีลำห้วยที่ไหลมาจากภูเขารอบ ๆ หมู่บ้านอีกหลายสาย เช่น ลำห้วยก่องทอง ทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านแม่สาบอยู่ใกล้ชิดและพึ่งพิงอาศัยความอุดมสมบูรณ์ของสภาพแวดล้อมและธรรมชาติเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีพ ลักษณะดังกล่าวส่งผลให้วัฒนธรรมของชาวบ้านแม่สาบเป็น วัฒนธรรมที่ให้ความสำคัญแก่ธรรมชาติดังวัฒนธรรมของชุมชนไทลื้อในทุกแห่ง เช่น ความเชื่อในการนับถือผี ชาวบ้านแม่สาบมีผีเสื้อบ้าน ผีเสื้อนา ซึ่งเชื่อว่าเป็นผีที่ช่วยคุ้มครองให้ชาวบ้านอาศัยอยู่ในหมู่บ้านได้อย่างมีความสุขและสามารถประกอบอาชีพ ทำไร่ ทำสวน ให้ได้ผลผลิตอุดมสมบูรณ์ เพียงพอต่อการดำรงชีพ ซึ่งจะมีการทำพิธีเลี้ยงผีเสื้อบ้าน ผีเสื้อเมือง และผีเสื้อนาทุกปี นอกจากนี้ในอดีต รอบ ๆ หมู่บ้านแม่สาบเป็นป่าเขาที่อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์จากป่าเขาในการดำรงชีวิตได้อย่างสะดวกสบาย แต่ชาวบ้านจะต้องทำพิธีขอขมาผีประจำต้นไม้ก่อนที่จะตัดต้นไม้และจะเลือกตัดเฉพาะต้นไม้ขนาดใหญ่เท่านั้นซึ่งตัวอย่างของความเชื่อและพิธีกรรมดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมการดำรงชีพที่ให้ความสำคัญต่อธรรมชาติเป็นอย่างมาก ลักษณะการดำรงชีพอีกประการหนึ่งของชุมชนไทลื้อบ้านแม่สาบที่บ่งบอกถึงการให้ความสำคัญ

สำคัญแก่สมดุลธรรมชาติก็คือลักษณะการประกอบอาชีพเกษตรกรรมซึ่งเป็นอาชีพที่ผลิตปัจจัยในการดำรงชีวิตให้แก่ชาวบ้านแม่สาบ ในอดีตอาชีพเกษตรกรรมของชาวบ้านแม่สาบยังเป็นเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม คือมีการปลูกพืชหมุนเวียนตลอดปีและมีการปลูกพืชหลายชนิด เช่น ข้าว นาปี กระเทียม ผัก ถั่วเหลือง ถั่วลิสง ยาสูบ ข้าวโพด ผักกาด ผักชี หอมแดง โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการพึ่งพิงธรรมชาติซึ่งเป็นการทำเกษตรกรรมที่มีฤดูกาลเป็นตัวกำหนดชนิดของพืชที่จะปลูก มีการปลูกพืชหลายชนิดหมุนเวียนตลอดทั้งปี ไม่มีการใช้ปุ๋ยเคมีหรือสารเคมีกำจัดศัตรูพืช และปลูกพืชให้เพียงพอต่อความต้องการในแต่ละปีเท่านั้น เป็นระบบเกษตรกรรมเพื่อการยังชีพซึ่งการทำเกษตรกรรมในรูปแบบดังกล่าวส่งผลให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพและเกิดความสมดุลทางธรรมชาติขึ้น

แต่ในปัจจุบันนับตั้งแต่เกิดนโยบายการกระจายความเจริญไปสู่ชนบทของรัฐตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่รัฐกำหนดขึ้น มีการตัดถนนเข้าไปในหมู่บ้าน ทางราชการผลิตไฟฟ้าให้ใช้ รวมทั้งการสร้างระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานอื่น ๆ ส่งผลให้หมู่บ้านแม่สาบมีการพัฒนาและเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว ประกอบกับการส่งเสริมให้เกษตรกรในหมู่บ้านหันมาปลูกพืชเชิงเดี่ยว โดยเฉพาะกระเทียมซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจที่สร้างรายได้ให้เกษตรกรเป็นอย่างมาก ทำให้วัฒนธรรมในการผลิตและการดำรงชีวิตของชาวบ้านแม่สาบเปลี่ยนแปลงไป การผลิตในระบบเกษตรกรรมดั้งเดิมเปลี่ยนเป็นระบบเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว ความเชื่อและประเพณีการเลี้ยงผีเสื้อบ้าน ผีเสื้อนา เริ่มจะหายไป ความเชื่อเกี่ยวกับการขอขมาเจ้าที่และผีประจำต้นไม้ก่อนตัดไม้หมดไป ทำให้เกิดการตัดไม้ทำลายป่าโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้น นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมตามมาอีกด้วย แต่อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันยังพบว่าชุมชนไทลื้อบ้านแม่สาบยังคงรักษาลักษณะเฉพาะทางสังคมวัฒนธรรมบางประการอันแสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของชนชาติเพื่อความอยู่รอดของกลุ่มชาติพันธุ์ของตนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของวิถีการผลิตดังกล่าวไปแล้วข้างต้น

การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของชุมชนส่งผลต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชน โดยเฉพาะผลการเปลี่ยนแปลงด้านระบบเศรษฐกิจที่มุ่งไปในแนวทางของระบบทุนนิยม จนกระทั่งทำให้เกษตรกรภายในชุมชนบ้านแม่สาบต้องหันมาปลูกกระเทียมซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดรายได้จำนวนมากแก่เกษตรกรเพียงอย่างเดียว ระบบเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวที่ต้องอาศัยพื้นที่จำนวนมากและต้องปลูกพืชปริมาณมากทำให้เกษตรกรมีความต้องการในการใช้น้ำมากยิ่งขึ้น ในขณะที่ปริมาณน้ำลดลงเนื่องจากการตัดไม้ทำลายป่าอันเป็นผลมาจากการมุ่งพัฒนาในระบบอุตสาหกรรม ประกอบกับการจัดการน้ำในรูปแบบเดิมของ

ชุมชนไม่สามารถจัดหาน้ำให้มีใช้อย่างเพียงพอต่อความต้องการของเกษตรกรได้ เกษตรกรส่วนใหญ่ในชุมชนจึงต้องหันมาพึ่งพาระบบชลประทานสมัยใหม่จากการสนับสนุนของรัฐ วัฒนธรรมการจัดการน้ำในระบบเหมืองฝายดั้งเดิมของชุมชนจึงค่อย ๆ สูญหายไป เช่น การร่วมมือกันซ่อมแซมเหมืองฝายประจำปี เป็นต้น

ในอดีตการปลูกข้าวและการปลูกพืชหมุนเวียนเพื่อยังชีพของเกษตรกรในชุมชนถือเป็นรูปแบบการผลิตอันเป็นลักษณะเฉพาะที่เอื้อต่อการรักษาสภาพของดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ แต่ภายหลังจากที่มีการส่งเสริมให้ปลูกกระเทียมเป็นพืชหลัก เกษตรกรส่วนใหญ่จึงเลิกปลูกข้าวและพืชหมุนเวียนอื่น ๆ หันมาปลูกกระเทียมเพื่อขายเพียงอย่างเดียว ในแต่ละปีการทิ้งร้างที่นาที่สวนในฤดูทำนาเพื่อรอไว้ปลูกกระเทียม การใช้ปุ๋ยและสารเคมีเพื่อปลูกกระเทียมให้ได้ผลผลิตปริมาณมาก ๆ ส่งผลให้สภาพดินถูกทำลายเสื่อมลงไปเรื่อย ๆ

การจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงไปดังกล่าวเป็นเพียงบางตัวอย่างที่เกิดขึ้นในชุมชนไทลื้อท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงในทุก ๆ ด้าน ซึ่งทำให้ชุมชนต้องปรับตัวเพื่อรักษาความเป็นชุมชน ตลอดจนเป็นชาติพันธุ์ของตนเองไว้ด้วยการสืบทอดความคิด ความเชื่อ รวมทั้งพิธีกรรมประเพณีบางอย่างไว้ ซึ่งจากสภาพความสำคัญของปัญหาที่ได้ศึกษาเบื้องต้น ประกอบกับผู้ศึกษาเป็นสมาชิกคนหนึ่งในหมู่บ้านแม่สาบซึ่งเป็นลูกหลานไทลื้อโดยกำเนิดทำให้รับทราบและมองเห็นว่า หมู่บ้านแม่สาบเป็นชุมชนไทลื้อพวกแรก ๆ ที่อพยพเข้ามาในจังหวัดเชียงใหม่ ทำให้เป็นชุมชนไทลื้อขนาดใหญ่แห่งเดียวในอำเภอสะเมิงที่มีวัฒนธรรมที่เป็น เอกลักษณ์เฉพาะตน เป็นชุมชนที่มีจุดเด่นในหลาย ๆ ด้าน ระยะเวลาจากรัฐได้มุ่งขยายการพัฒนาเข้าไปยังชนบทและกระจายความเจริญไปยังส่วนภูมิภาคมีการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานอย่างทั่วถึง มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจกระแสหลักในทุกพื้นที่ทำให้หมู่บ้านแม่สาบเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในทุก ๆ ด้าน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงผลกระทบต่อด้านสังคม ซึ่งที่ผ่านมาพบว่ายังไม่มีผู้ใดสนใจที่จะศึกษาและอธิบายถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ผู้ศึกษาจึงได้เล็งเห็นความสำคัญของปัญหาและรับรู้ถึงผลกระทบที่เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นอย่างดีมาโดยตลอด และด้วยความตระหนักถึงการให้ความสำคัญต่อการทำความเข้าใจถึงปรากฏการณ์และกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ทั้งนี้เพื่อหาแนวทางในการจัดการ การวางแผนเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ผู้ศึกษาจึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงอัตลักษณ์ของชาวไทลื้อ อันได้แก่ระบบความคิด ความเชื่อ พิธีกรรม และระบบคุณค่าในวัฒนธรรมของไทลื้อที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับระบบการผลิตการบริโภคและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการศึกษาเพื่อ

อธิบายถึงความเปลี่ยนแปลงภายในชุมชน การถ่ายทอดและการผลิตซ้ำของความคิดความเชื่อ ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนไทลื้อบ้านแม่สาบกับรัฐและกลุ่มทุน ตลอดจนกระบวนการปรับเปลี่ยน อัตลักษณ์ในช่วงระยะที่มีการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเพื่อความอยู่รอดของ ชุมชนภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมและระบบเศรษฐกิจดังกล่าว

1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาระบบการผลิตและการบริโภคของชุมชนไทลื้อที่มีผลต่อการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
2. เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ของชุมชนไทลื้อ อันได้แก่ ระบบความคิด ความเชื่อ พิธีกรรม และระบบคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ถึงกระบวนการปรับอัตลักษณ์เพื่อความอยู่รอดภายใต้ บริบททางเศรษฐกิจทุนนิยมในชุมชนไทลื้อ

1.3 ขอบเขตในการวิจัย

ขอบเขตพื้นที่ที่ใช้ศึกษาคั้งนี้ ได้แก่ ชุมชนชาวไทลื้อหมู่บ้านแม่สาบ หมู่ที่ 1 ตำบลสะเมิงใต้ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานมาช้านานใน บริเวณลุ่มน้ำแม่สาบและเป็นต้นน้ำลำธารของกลุ่มน้ำแม่ขาน

เนื้อหาในการศึกษาได้กำหนดเป็นประเด็นกว้าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางการศึกษา ดังต่อไปนี้

1. ระบบการผลิตและการบริโภคของครัวเรือนที่มีผลต่อการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การทำไร่ทำนา การทำสวน การจัดการผลผลิต การจัด หาเครื่องอุปโภคบริโภค เป็นต้น
2. ระบบความคิดความเชื่อ พิธีกรรม ระบบคุณค่าและการปฏิบัติ ที่เกี่ยวข้อง กับการผลิตและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อันเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน ดังนี้
 - ระบบความคิด ความเชื่อ พิธีกรรมและระบบคุณค่าของชุมชน ที่มีความ สัมพันธ์กับการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะดิน น้ำและป่า

- การถ่ายทอดและการผลิตซ้ำทางระบบความคิดความเชื่อ พิธีกรรมและระบบคุณค่า
- ระบบความคิด ความเชื่อ พิธีกรรมและระบบคุณค่าที่ปรับเปลี่ยนไป เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจ

3. กระบวนการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์เพื่อความอยู่รอดของชุมชนภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม

1.4 นิยามศัพท์

ชาวไทลื้อ หมายถึง กลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่ง ซึ่งอพยพมาจากแคว้นสิบสองปันนา มณฑลยูนนาน ประเทศจีน และได้กระจัดกระจายกันอยู่ในบริเวณล้านนาไทย หรือภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย การศึกษาวิจัยครั้งนี้จะศึกษาเฉพาะชาวไทลื้อที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านแม่สาบ หมู่ที่ 1 ตำบลสะเมิงใต้ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่

อัตลักษณ์ หมายถึง ลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงความเป็นชาติพันธุ์ ในการศึกษาครั้งนี้หมายถึง ระบบการผลิตและการบริโภค ความคิดความเชื่อ พิธีกรรม ระบบความสัมพันธ์ และระบบคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในการดำเนินชีวิตของชุมชนไทลื้อบ้านแม่สาบ

ระบบความเชื่อ หมายถึง สิ่งที่สมาชิกในชุมชนยอมรับและให้ความสำคัญ อันประกอบด้วยศาสนา ระบบคุณค่า และพิธีกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

ระบบความสัมพันธ์ หมายถึง วิธีการจัดการใด ๆ ซึ่งกำหนดบทบาทหน้าที่และความเชื่ออาทรต่อกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว ชุมชน เครือญาติและต่อชุมชนอื่น ๆ รวมทั้งการให้ความสำคัญและความเชื่ออาทรต่อทรัพยากรธรรมชาติ อันนำมาซึ่งความเป็นปกติสุขของสังคม

ระบบคุณค่า หมายถึง สิ่งที่ชุมชนให้การยอมรับและยึดมั่นในคุณประโยชน์และความดีที่มีประจำอยู่ในสิ่งนั้น ๆ แล้วมุ่งมั่นปฏิบัติตนเพื่อให้ตั้งอยู่ในความดีของสิ่งนั้น ๆ เช่นการยึดมั่นในความสามัคคี ความกตัญญู การให้คุณค่าต่อภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้านและการใช้สมุนไพร

พิธีกรรม หมายถึง การประกอบกิจกรรมใด ๆ อันแสดงถึงระบบความเชื่อและระบบคุณค่าของชุมชนซึ่งเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

เศรษฐกิจทุนนิยม หมายถึง กระบวนการผลิตและการบริโภคในชุมชนที่มุ่งเน้นการใช้ที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติ เทคโนโลยีและปัจจัยอื่น ๆ ในการผลิตให้ได้ปริมาณผลผลิตจำนวนมาก และเป็นการผลิตเพื่อการค้า

กระบวนการปรับอัตลักษณ์ หมายถึง การปรับเปลี่ยน การพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงลักษณะซึ่งแสดงความเป็นชาติพันธุ์ไทลื้อ อันได้แก่ ความคิดความเชื่อ พิธีกรรม ระบบคุณค่า ตลอดจนระบบการผลิตและการบริโภค ที่เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ของสังคม

1.5 ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาอัตลักษณ์ของไทลื้อและการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดภายใต้ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมนี้เป็นการศึกษาระบบการผลิตและการบริโภค ระบบความคิด ความเชื่อ ระบบคุณค่า พิธีกรรม และการปฏิบัติอันเป็นอัตลักษณ์ของชาวไทลื้อที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ภายในชุมชนโดยเฉพาะดิน น้ำ และป่า ตลอดจนศึกษาถึงปรากฏการณ์ การเปลี่ยนแปลงของวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านระบบเศรษฐกิจ ตลอดจนวิเคราะห์ถึงกระบวนการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของชุมชน โดยมุ่งที่จะแสวงหาคำตอบในเชิงการอธิบายความเพื่อชี้ให้เห็นถึงประเด็นต่าง ๆ ที่ต้องการศึกษา ดังนั้นจึงใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษา เนื่องจากเป็นวิธีวิจัยที่สามารถศึกษาทำความเข้าใจและตีความปรากฏการณ์หรือสภาพปัญหาที่ข้อมูลซ่อนอยู่ จนสามารถอธิบายความหมายที่ลึกซึ้งของข้อมูลเหล่านั้นได้

1.5.1 ประชากรและผู้ให้ข้อมูลหลัก

ประชากรที่ศึกษา ได้แก่ ชาวไทลื้อในหมู่บ้านแม่สาบหมู่ที่ 1 ตำบลสะเมิงได้ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ ตลอดจนผู้ที่เข้าไปดำเนินงานหรือประกอบอาชีพภายในชุมชนโดยในการศึกษาคั้งนี้ต้องการให้ประชากรกลุ่มดังกล่าวเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาและในการช่วยให้ข้อมูล โดยผู้ศึกษาได้ศึกษาข้อมูลต่าง ๆ จากผู้ให้ข้อมูลหลักดังต่อไปนี้

- ผู้นำชุมชน ทั้งผู้นำอย่างเป็นทางการและผู้นำอย่างไม่เป็นทางการ
- ผู้อาวุโสภายในชุมชน ซึ่งเป็นผู้ที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือ

- เจ้าหน้าที่ภาครัฐ ที่เข้าไปดำเนินงานหรือมีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน
- ผู้นำกลุ่มต่าง ๆ ภายในหมู่บ้าน

1.5.2 ข้อมูลและวิธีการเก็บข้อมูล

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งจำเป็นต้องใช้ข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและข้อมูลเชิงคุณภาพเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลและคำตอบที่เป็นจริง ครอบคลุมและสมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาดังนี้

1.5.2.1 ข้อมูลเชิงปริมาณ เป็นข้อมูลทั่วไปของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับระบบการผลิต และกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

1.5.2.2 ข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้ศึกษาได้ศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของการก่อตั้งชุมชนจากอดีตจนถึงปัจจุบัน การทำความเข้าใจถึงอัตลักษณ์ของชุมชน อันได้แก่ ระบบคุณค่า ความสัมพันธ์ ระบบความคิดความเชื่อ พิธีกรรม ตลอดจนการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการผลิต ระบบการผลิต กระบวนการหรือขั้นตอนในการผลิตและการบริโภค รวมทั้งการจัดการทรัพยากรในระบบครัวเรือน ระดับเครือญาติและระดับชุมชน การทำความเข้าใจเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ที่สำคัญอันแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงหรือการปรับตัวของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและบริโภคอันเป็นวิถีของชุมชน สำหรับการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพนี้ผู้ศึกษาใช้วิธีเก็บข้อมูลจาก 4 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ 1 การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Document Research) โดยรวบรวมจากเอกสารข้อมูลชุมชนและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษา และที่เกี่ยวข้องกับชุมชน

ส่วนที่ 2 การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key - Informants) ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้ศึกษาได้ทำการสัมภาษณ์ใน 2 ลักษณะ คือ การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทุกกลุ่มโดยไม่มีกำหนดคำถามไว้ล่วงหน้าเพื่อให้ผู้ตอบได้มีอิสระในการพูดคุยอย่างเต็มที่ และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Indepth Interview) เป็นการสัมภาษณ์เพื่อซักถามข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับประเด็นต่าง ๆ ที่น่าสนใจ

ส่วนที่ 3 การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) กับกลุ่มผู้นำและชาวบ้านโดยผู้ศึกษาจะคอยตั้งประเด็นคำถามให้กลุ่มอภิปราย พูดคุยแลกเปลี่ยนกันอย่างอิสระ และผู้ศึกษาคอยจดบันทึก สังเกตการณ์และซักถามรายละเอียดในประเด็นที่สนใจ

ส่วนที่ 4 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participatory Observation) โดยผู้ศึกษาได้เข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นในชุมชน

1.5.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเป็นผู้เก็บรวบรวมข้อมูลทั้งหมดด้วยตนเองโดยอาศัยเครื่องมือช่วยในการเก็บรวบรวมข้อมูลดังต่อไปนี้

1.5.3.1 ข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นและพื้นที่ ที่ทำการ
ศึกษา

1.5.3.2 แบบสัมภาษณ์ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง

1.5.3.3 การบันทึกเสียง โดยใช้เทปบันทึก

1.5.3.4 ภาพถ่าย

1.5.4 ระยะเวลาในการศึกษาวิจัย

การศึกษานี้ผู้วิจัยใช้เวลาในการศึกษาเป็นระยะเวลาประมาณ 19 เดือน เริ่มจากเดือนพฤษภาคม 2543 จนถึงเดือน พฤศจิกายน 2544

1.5.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากการเก็บข้อมูลแล้วผู้ศึกษาจะนำข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพที่ได้จากการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์ การสนทนา การสังเกต มาวิเคราะห์จัดระบบข้อมูล แยกประเภทข้อมูลตามกรอบแนวคิดและประเด็นที่ใช้ในการศึกษา ดังต่อไปนี้

1.5.5.1 การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิหลังทางชาติพันธุ์ ประวัติการตั้งถิ่นฐาน ลักษณะทางกายภาพ ลักษณะทางประชากร ฐานทางทรัพยากร ลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมโดยทั่วไป และสภาพเศรษฐกิจโดยทั่วไปของชุมชน

1.5.5.2 การจัดระบบข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับระบบการผลิตและการบริโภคของครัวเรือน ที่มีผลต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยข้อมูลส่วนนี้ผู้ศึกษาแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือข้อมูลในอดีตซึ่งเป็นข้อมูลที่แสดงให้เห็นลักษณะเฉพาะของชาติพันธุ์ไทลื้อใน

ชุมชนบ้านแม่สาบ และข้อมูลเกี่ยวกับระบบผลิตและการบริโภคของครัวเรือนในปัจจุบัน ทั้งนี้เพื่อวิเคราะห์ให้เห็นถึงความแตกต่างกันของสังคมทั้งสองแบบในด้านความสัมพันธ์ของวิถีชีวิตที่มีผลต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

1.5.5.3 การวิเคราะห์ระบบความคิด ความเชื่อ และพิธีกรรมของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับวิถีการผลิตและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การถ่ายทอดและการผลิตซ้ำทางระบบความคิด ความเชื่อ และระบบคุณค่าในสังคม ทั้งในอดีต และความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน

1.5.5.4 กระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ในสังคมจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้งในส่วนของสภาพชุมชน ลักษณะทางความคิด ความเชื่อ วิถีชีวิตของคนในชุมชน ตลอดจนกระบวนการปรับตัวหรือปรับลักษณะอันเป็นเอกลักษณ์เพื่อความอยู่รอดและทำให้ชุมชนมั่นคงภายใต้ระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

จากนั้น เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลจนได้ภาพที่ชัดเจนตามกรอบแนวคิดในวัตถุประสงค์ของการศึกษาแล้วจึงเสนอข้อมูลโดยเขียนรายงานการวิจัยเป็นเชิงการอธิบายความโดยการพรรณนา